

STUDENCI NIEPEŁNOSPRAWNI W SZKOLE WYŻSZEJ – WYZWANIE I OBOWIĄZEK

„Jako nauczyciele, doradcy i przedstawiciele instytucji musimy dbać o to, aby świat był otwarty dla studentów i nie możemy go zamykać. Jesteśmy odpowiedzialni za otwieranie świata. Za dawanie, a nie blokowanie możliwości, jakie mają nasi studenci, i w ten sposób ich wolność leży w naszych rękach. Oni muszą wziąć za nią odpowiedzialność, ale to my ją mamy w naszych rękach. My możemy uczynić świat szerszym lub możemy uczynić go zawężonym. Możemy nawet zamknąć go”.

Willy Aastrup,
filozof, dyrektor Biura ds. Osób Niepełnosprawnych z Uniwersytetu w Aarhus

Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim istnieje od 1999 roku. Jednostki tego typu powstają w europejskich i amerykańskich uczelniach wyższych, a mają za zadanie wspomagać studentów niepełnosprawnych oraz nauczycieli akademickich z nimi pracujących w poszukiwaniu sposobów dostosowywania programów nauczania dla studentów ze wszelkimi rodzajami niepełnosprawności. Działania te nie są podejmowane w oderwaniu od modelu rozumienia niepełnosprawności, który jednocześnie to pojęcie definiuje.

Model interaktywny, uznający niepełnosprawność za różnicę uwidaczniającą się w momencie zetknięcia danej osoby z otoczeniem i wymuszającą zmianę tego otoczenia, jest nowoczesną wizją obecności osób niepełnosprawnych w życiu społecznym. Model medyczny, zakładający, że niepełnosprawność to umieszczona w człowieku anormalność, zaś działanie na nią nakierowane ma na celu dostosowanie osoby do normy, to wciąż silna i dla wielu jedyna wizja przyszłości dla niepełnosprawnych¹.

Na Uniwersytecie Jagiellońskim został wybrany do realizacji model interaktywny, zakorzeniony w idei praw człowieka. Podobną filozofią kieruje się Uniwersytet Warszawski, który również uznaje niepełnosprawność za różnicę wymuszającą na uczelni organizację tak zwanych serwisów wspierających, tak aby uwzględniały one konsekwencje niepełnosprawności i ich wpływ na przebieg studiów u poszczególnych osób².

¹ R. Drake, K. Blakemore, *Understanding equal opportunities policies*, London 1996, s. 155.

² D. Dworak, *Organizacja serwisów wspomagających na wyższej uczelni*. Wykład wygłoszony na konferencji „Edukacja, rynek pracy i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych”, Łódź 21–22 października 2004 roku.

Takie rozumienie niepełnosprawności jest również bliskie zasadom obowiązującym w Wielkiej Brytanii. Przykładem może tu być Uniwersytet w Sheffield. Na uczelni tej uznaje się, że polityka kształcenia i procedury powinny gwarantować osobom niepełnosprawnym możliwość osiągania sukcesów tak samo jak w przypadku pozostałych studentów. Programy kursów powinny brać pod uwagę potrzeby osób niepełnosprawnych lub być dostosowywane do ich indywidualnych potrzeb, czyli innymi słowy – muszą być na tyle dostępne, na ile jest to możliwe³.

Organizując zaczątki serwisów na Uniwersytecie Jagiellońskim, wyrażamy przekonanie, że student może uczestniczyć w pełnej konkurencji i wypełniać zobowiązania stawiane programem nauczania. Oczywiście jest jednak fakt, że w wielu przypadkach niepełnosprawność wymagać będzie kompensacji i zamiany pewnych przyjętych w uczelni reguł. Dotyczyć to może kwestii administracyjnych, sposobu prowadzenia zajęć, egzekwowania zaliczeń. Rodzaj i zakres tych zmian jest określany zgodnie z kilkoma zasadami, które omówię poniżej.

Pierwsza z nich to zasada indywidualnego podejścia do problemów poszczególnych osób niepełnosprawnych zgłaszających się do Biura. Bliskie nawiązanie kontaktu ze studentem, poznanie indywidualnych ograniczeń każdej osoby jest konieczne i bardzo istotne. Często nawet u osób z podobnymi dysfunkcjami możliwości radzenia sobie z problemami są różne i inne obszary wymagają wsparcia. Kolejna zasada to konsekwentna rezygnacja z przyznawania osobom niepełnosprawnym ulg i przywilejów – na rzecz poszukiwania rozwiązań adaptacyjnych, które pozwolą studentowi na wypełnianie nałożonych na niego zadań. Stąd prócz stopnia niepełnosprawności brany jest pod uwagę jej rodzaj. Oczywiście wyznacznikiem dla zakresu wsparcia jest też kierunek, na jakim studiuje dana osoba. Student z takim samym typem niesprawności na różnych kierunkach powinien oczekiwać innego wsparcia i inne ograniczenia będzie musiała pokonywać. Następną zasadą, która jest ściśle przestrzegana, to wspieranie osób niepełnosprawnych wyłącznie w czynnościach akademickich (stąd rezygnacja z koordynowania takich, niewątpliwie istotnych celów, jak organizacja życia towarzyskiego, rehabilitacji zdrowotnej, czy też asysty osobistej w miejscu zamieszkania). Stan zdrowia studenta lub kandydata musi być potwierdzony odpowiednimi dokumentami, takimi jak orzeczenie o stopniu niepełnosprawności lub dokumentami równoważnymi oraz opiniami lekarskimi (informacje te nie są udostępniane przez Biuro osobom nieuprawnionym).

Podejmowane działania mają prowadzić do tego, aby kandydat lub student na terenie uczelni miał dostęp do wszystkiego, co ona oferuje, bez jakichkolwiek form dyskryminacji. Osoba niepełnosprawna musi zatem móc się dostać do wszystkich obiektów (dostępność architektoniczna), skorzystać z wszystkich rodzajów zajęć i materiałów dydaktycznych oraz przystępować do egzaminów w formach alternatywnych. Każda osoba korzystająca z takich praw może wypełniać swoje obowiązki. Uczelnia powinna konsekwentnie je egzekwować, unikając jakiegokolwiek taryfy ulgowej.

³ *Enabling Learning – Equal Opportunities and Disabled Students*. Wykład wygłoszony przez Lena Spriggsa, Dyrektora Biura ds. Osób Niepełnosprawnych w Sheffield Halam University w Wielkiej Brytanii, na konferencji „Rola Państwa w zwiększaniu dostępności studiów wyższych dla osób niepełnosprawnych”, która odbyła się w Uniwersytecie Jagiellońskim 5 kwietnia 2005 roku.

Sposób postępowania uczelni w tym zakresie chciałabym dokładniej wyjaśnić na przykładzie egzaminów wstępnych, które w Uniwersytecie Jagiellońskim są przeprowadzane w formach alternatywnych od pięciu lat.

Kandydat, który jest osobą niepełnosprawną, chcąc studiować w Uniwersytecie Jagiellońskim, ma obowiązek wiedzieć tyle samo, co inne osoby przyjmowane na dany kierunek, i musi poddać się procedurze sprawdzenia poziomu tej wiedzy w czasie rekrutacji. Z drugiej strony osoba taka ma prawo do zaprezentowania pełni swojej wiedzy w czasie egzaminu (co oznacza właściwe przygotowanie go przez uczelnię) i zdania go. Prawem osoby niepełnosprawnej jest także przystąpienie do takiego egzaminu i niezdanie go – często w otoczeniu osób niepełnosprawnych. Na uczelni zdarza się, że ktoś uważa sukces osoby niepełnosprawnej za nierealny, a sam egzamin postrzegany jest jako niepotrzebny stres i obciążenie. Taki pogląd (nawet jeśli okazuje się słuszny) powinien pozostać osobistą opinią takiej osoby, a egzamin odbyć się zgodnie z wolą kandydata i obowiązującą na uczelni procedurą alternatywną. Równe prawa to także prawo do sprawdzenia się i poniesienia porażki.

Zgodnie z rozporządzeniem Prorektora ds. Dydaktyki dotyczącego *Szczegółowych zasad przeprowadzania egzaminów wstępnych dla osób niepełnosprawnych w Uniwersytecie Jagiellońskim* decyzja na temat zmiany formy egzaminu jest uzgadniana pomiędzy konsultantem ds. osób niepełnosprawnych i sekretarzem komisji rekrutacyjnej, tak aby zmieniony egzamin uwzględniał specyficzne potrzeby kandydata niepełnosprawnego, wymagania merytoryczne kierunku oraz możliwości techniczne instytutu⁴. Podjęte ustalenia, w razie konieczności, są konsultowane z Pełnomocnikiem Rektora ds. Osób Niepełnosprawnych i Przewodniczącym Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej, a następnie muszą być parafowane przez Przewodniczącego Uczelnianej Komisji Rekrutacyjnej i dopiero wtedy są realizowane.

Forma alternatywna to bardzo wiele możliwych modyfikacji. Mogą one być stosunkowo proste, na przykład umożliwienie zdawania egzaminu w budynkach przystosowanych architektonicznie lub dopuszczenie do wybrania przez kandydata dogodnego miejsca na sali egzaminacyjnej (osoby słabo słyszące mogą chcieć siedzieć blisko komisji egzaminacyjnej, słabo widzącym łatwiej pracować w lepiej oświetlonych miejscach sali), zainstalowanie dodatkowego oświetlenia. Często jednak kroki, które trzeba podjąć, są znacznie bardziej skomplikowane. Przygotowuje się więc testy egzaminacyjne w powiększonym druku (niekiedy także część materiałów egzaminacyjnych jest drukowana w języku Braille'a). Możliwa jest zmiana egzaminu pisemnego na ustny lub ustnego na pisemny. Częstą praktyką jest praca asystenta, który wypełnia test zgodnie ze wskazówkami kandydata. Asystentem może też być tłumacz języka migowego. W przypadku przeprowadzania egzaminu w bardziej czasochłonnej technice kandydat może otrzymać do 50% czasu więcej na zdawanie egzaminu. Zawsze w takim przypadku egzamin odbywa się w osobnej sali. W roku akademickim 2004/2005 do Biura ds. Osób Niepełnosprawnych zgłosiły się 83 osoby, z których 33 zdawało egzamin w formie alternatywnej. Siedem osób zostało przyjętych.

⁴ Zmieniona może być jedynie forma egzaminu, nie zaś jego treść, przy czym szczególnie nacisk kładzie się na zachowania tak zwanego *essential elements* – tego, co na danym kierunku jest kluczową częścią. Nie może ona podlegać zmianom.

Przygotowanie egzaminów wstępnych to dopiero początek odpowiedzialności uczelni za zapewnienie odpowiednich warunków studiowania osobom niepełnosprawnym. Przykładem takich działań jest także prowadzenie lektoratu z języka angielskiego dla osób niewidomych i bardzo słabo widzących. Z inicjatywy Biura w specjalistycznym szkoleniu wzięli udział lektorzy pracujący w Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych. Spośród nich została wybrana jedna osoba, która chciała się zaangażować w tę pracę. Wzięła ona udział w wymianie doświadczeń z duńskim Uniwersytetem w Aarhus, co było możliwe dzięki programowi Leonardo da Vinci. W rezultacie przygotowano program kursu uwzględniający poziom uczestników oraz ich ograniczenia wynikające z niepełnosprawności. Studenci systematycznie otrzymują materiały w brajlu, druku powiększonym lub w wersji elektronicznej.

Inne modyfikacje, jakie wprowadza się na Uniwersytecie, to zmiany organizacji studiów w zakresie procedur egzaminacyjnych, dopuszczanie do większej absencji i w związku z tym sposobów uzyskiwania zaliczeń obowiązującego materiału, elastyczność terminów egzaminacyjnych. Na rzecz Biura pracują także wolontariusze, którzy pomagają w poruszaniu się po niedostępnych budynkach oraz zajmują się prostymi szkoleniami z zakresu orientacji przestrzennej dla osób niewidomych. Biuro pośredniczy też w udostępnianiu notatek z zajęć oraz organizowaniu pracy tłumaczy migowych.

Uniwersytet Jagielloński jest jedną z pierwszych uczelni w Polsce, która postawiła sobie za cel dostępność dla osób niepełnosprawnych w oparciu o model interaktywny. Wiele problemów udało się rozwiązać we właściwy sposób, jednak nadal potrzebne jest dużo wysiłku i nakładów finansowych. Przede wszystkim konieczne jest dostosowywanie architektoniczne posiadanych budynków. Jest to bardzo prosta rzecz, która w znaczny sposób utrudnia życie osobom niepełnosprawnym. Niestety wymaga znacznych nakładów finansowych. Nie mniej ważną kwestią jest konieczność zwiększania bazy technologicznej ułatwiającej studiowanie. Uniwersytet posiada już czytelnię w Bibliotece Jagiellońskiej, składającą się z 2 komputerów ze skanerami i synteźatorami mowy oraz powiększalnika telewizyjnego. Na potrzeby grupy lektoratowej stworzono stanowisko komputerowe z drukarką brajlową. Sprzęt ten traktujemy jako zaczątek Centrum Nowych Technologii, które w przyszłości powinno służyć studentom niepełnosprawnym i ich wykładowcom do przygotowywania potrzebnych materiałów, szkoleń oraz przepływu „Know How” w zakresie technologii wspierających (*Assistive Technologies*).

Najważniejsze jest jednak zaangażowanie w proces zwiększania dostępności wszystkich pracowników uczelni, począwszy od osób odpowiedzialnych za techniczne funkcjonowanie Uniwersytetu, przez pracowników administracyjnych, skończywszy na tych, którzy w czasie zajęć i wykładów przekazują studentom wiedzę. Musimy się nauczyć uwzględniać różnicę, jaką jest niepełnosprawność, tak jak dostrzegamy i odnosimy się w określony sposób do naszych studentów, którzy są zdolni lub mniej zdolni, pracowici lub mniej pracowici, pełni poczucia humoru lub też bardziej mrukliwi. Także zdrowi lub mniej zdrowi. Wszystkich ich łączy to, że przychodzą tutaj, aby zdobyć wykształcenie, rozwijać się i szukają tu przewodników na tej drodze.

Przytoczone przeze mnie na początku słowa Willy’ego Aastrupa Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Jagiellońskiego przyjęło jako motto swojego działania. Pragniemy, aby słowa te stały się bliskie także innym osobom pracującym ze studentami – w celu otwarcia przed nimi świata na wszelkie możliwe sposoby.